

res tvoj klic,—ne vem— prišla sem. Ves si vročičen.
Andrej, bolan si!

Vergerij: Samo nekaj minut je preteklo, praviš?

Ines: Ah, ti moj ubogi!

Vergerij: O, Ines! Tvoja topla bela roka!

Angel življenja!

kličem te, kakor kdor se potaplja v blaznost!

Ines, žena sončna! Vsa moja! Vsa moja!

(Vročično se je oklene.)

N O Ž

NOVELETA. — MAKSO ŠNUDERL

Zloba, nestvor s tisočnimi glavami, stara kakor človeški rod, s tipalkami polipa v sleherni duši. Vali se iz roda v rod, iz stoletja v stoletje, iz večnosti v večnost. Vsa volja zoper njo pa je kakor roža, ki se bohotno vzpne po solncu. Prvi dih zlobe ji ospe cvetne liste in stre cvetne čaše, da ostane grm gol in brez sadu.

Ko je bil imenovan, so mu poverili posel preiskovalnega sodnika. Izvrševal je svoj poklic z vso mladostjo in z vsem pogonom njenih svežih sil. Ko je trudoma od vseh strani razsvetlil hudo delstvo, se je obrnil k človeku. Govoril mu je, prigovarjal, dopovedoval, ga prepričeval in pregovarjal.

Človek je kradel.

Zakaj si, mož, segel po tuji lastnini, z eno samo kretnjo prisvajajoč svoji koristi to, kar je poštena in žuljeva roka zgradila z muko znoja in odpovedi in obžarila s čarom veselega brepenenja? Ali je izbruhnil v tebi temni nagon očetov-galeotov ali mater-prostitutk? Ali Kajnova dediščina nečiste krvi, hlepeče po zlobi in hudobiji? Ali si bil mar lačen ob zaprtih, gluhih vratih, zaman nudeč svojo silo v delovni dan?

Človek je moril.

Od dejanja samega, veletoka, ki je bregove prestopil, vodi struga nazaj k izvirku. Veletoki strpinčenih duš, izmučenih možgan, do vseh tajej poglobljenih odpovedi, izbruhanih preko bregov; reke razočaranj, prevaranj, spoznanj; potoki strahu, trepetanj, krikov, prošenj in rotenj na golih kolenih do krvavih pen okrog ust; žuboreče struge molčečega pričakovanja, nevere v zmoto, sive skrbi in lahne bojazni; izvirek, kapljajoč v skalnata tla ko solza, ko prva, prva solza... O človek, ti si moril! Prva solza je morila...

A vse to je bil veter, ki še tako samotni smrečici niti vršička ne zgane. Zločinec je skala, ki je še jekleno omrežje dosmrtno celice ne stre. Zato ne seže ne zakon ne pravda ne kazni ne vera ne ječar do njih, ki so iz drugega sveta.

Tat, ki je osivel v zvestobi do sebe, se je prestopal z ene noge na drugo, se oziral skozi okno, pomilovalno pogledaval v kot in zehal. Morilec je črno zrl predse, top, neobčuten in enako pripravljen, stopiti iz jetnišnice v svobodo kakor upogniti glavo pod rabljevo sekiro.

Preiskovalni sodnik pa je nemoteno vršil svoje poslanstvo. —

V tistem času okoli je bilo, ko je mlad, krepak in zal fant — o lep kakor poletni dan sredi pojočih goric! — v fantovskem prepiru na vasi smrtno zabodel tovariša. Ta je umrl, fanta pa so uklenili in privedli pred mladega preiskovalnega sodnika.

«Gospod,» je dejal fant in pogledal sodnika kot je belo jutro svetlo in jasno. «Nisem ga hotel!»

«Nož si imel! Zakaj si imel nož?»

«Kdo ga nima? Ni ga fanta brez noža! Vsak ga ima, kdor ga nima, ni fant. Kadar je pa nevarnost, ga nosi v žepu odprtega s pripravljenim ročajem!»

«Ali za ubijanje?»

Fant se je nasmehnil in se popraskal za ušesi.

«Tak kako se je zgodilo?»

«Takole, gospod sodnik: Mi smo iz Sel, oni z Vrha. Nikoli si nismo bili dobri, ne fantje ne dekleta, pa tudi naši očetje ne in še dalje menda v rodovih. Pri nas so rodovitna polja, gori je kamen in suša.»

«Prevzetna bogatija tu, siromaštvo tam!»

«Delo tu, nevoščljivost tam. Naši delajo, da imajo kaj, oni so pa lenuhi, ki zato nič nimajo. Če je kdo pri nas kaj ukradel, je bil z Vrha doma. Naj le v regištre pogledajo, gospod sodnik!»

Preiskovalni sodnik se je nasmehnil. Fant je zardel v obraz, prepričanje, volja in moč so v vsem sijaju žareli iz njega.

«Pa še to. V Selih so lepa dekleta, na Vrhu so buše. Toliko so pa le oni z Vrha, da to vedo — ker hodijo k našim vasovat!»

«Kaj za to? Tako bi bilo vsaj sovraštva konec!»

«Nikoli! Najboljše bi nam premotili. Mi pa ne damo! Če jim damo danes dekleta, pridejo drug teden in si vzamejo njivo! Nič!» je zasekal in čutil potrebo, da bi se iz dna srca pridušil in se zavrtel na peti.

«Kako si ga tedaj?»

«Nedelja je bila. Vedeli smo, da bodo spet prišli skozi našo vas. Postavili smo se čez cesto in čakali. Naj gredo koderkoli,

tudi skozi našo vas, a tiho, brez petja, vriska, vasovanja in izzivanja. Ko so pa prišli, so bili pijani, potegnili so nože in planili nad nas.»

«Oni so torej napadli? Ubiti med njimi?»

«Oni. Ubiti pa je bil najhujši. Na mojo Katro se je bil dejal, zato me ni mogel. Vedel je, da sem močan in da čez pojem. On pa je bil suh in zelen in je hreščal ko šoja. Trije so skočili name, on sredi med njimi. Vedel sem, da me bo zabodel, če bo le segel. Zato sem si dejal: Če mu ne bom mogel noža izviti ali izbiti, ga bom z nožem dregnil v roko. Če mu tam tudi malo krvi odteče, ne more biti hudega. Ko sem videl, da suva proti mojim prsim, pijan in divji, sem si s sunkom oprostil roko, na kateri mi je eden visel, in pomeril v njegovo desnico. Dregnil sem ga, on pa je zavpil in zbežal. Gospod! Laže bi ga bil dregnil v trebuh ali v prsi, mi ne bi bilo treba meriti. Pa ga nisem hotel, le prestrašiti sem ga mislil — in pa rešiti sem se moral.»

«Prestrašiti — rešiti — umrl je!»

«Je,» je fant živahno prikimal, «saj je res. Domov je zbežal, od strahu in pijanosti se skril v skedenj, drugi dan pa so ga našli mrtvega. Žila je bila prerezana, a namestu, da bi se bil dal obvezati, se je skril. Na Vrhu so vsi taki. Na strahopetnosti je prav za prav umrl, gospod!»

Še dolgo sta razpravljala mladi fant in mladi preiskovalni sodnik.

Preiskava je tekla. Sodnik je zaslišal priče, ki so vse potrdile to, kar je povedal fant sam. Zato je bilo odločeno, da fanta izpuste.

Poklical ga je tedaj in mu povedal, da je prost. Pohvalil ga je, ker je resnico govoril.

«Kaj pa so oni povedali — z Vrha?» je vprašal fant zvedavo.

«Kakor vsi drugi, vsi so dolžili ubitega.»

«Zoper — ubitega?» je zajeceljal fant in nemir mu je zatrepetal v očeh kakor ob nenadnem vetriču plamenček. Malo je pobledel, nato se pa spet srečno nasmehnil in smelo dvignil glavo.

«Nekaj kuhajo», je rekel. «Oni z Vrha po krivem prisegajo, če je treba. Kadar resnico govore, imajo kaj drugega v mislih. Gadje so.»

«Saj je zanje tudi še prostora pri nas», se je posmejal mladi sodnik. «Toda z noži in pokolji pri vas mora biti enkrat konec! Rad bi le vedel, ali vas ne uženem, pobalinov! Ti, fant, ti si nepokvarjen in mlad. Pamet rabi, ne pa noža! Za nevarnost so noge, kadar pa nevarnosti ni, pa ničesar ni treba. Kakorkoli se je bilo

zgodilo, od tvojega noža je padel. Od tvoje roke mu je prišla smrt!»

Fantu je bilo nerodno. Vrtel je klobuk v rokah in ni vedel, kaj bi. — «Saj mi je hudó in žal mi je, pa...»

«Nič — pa! Boš še plezal na nalomljeno vejo, s katere si bil padel? Boš spet prijemal za oni konec železa, na katerem si se opekel?»

Fant se je posmejal, kar zažvrgolelo je od veselja. «Ne, gospod!»

Mrk je bil sodnikov obraz, ko je izrekel besede:

«In — nož? ... Ko si smrt zadal ž njim, ali ga boš še jemal v roko, še vtikal v žep? ...»

Preteče, prepričevalno, usodno je zvenelo. Fant se je zmračil. Roke so se mu povesile, nič več ni vrtel klobuka. Oči so mu ugasnile, nič več ni bilo v njih veselega smeha. Obraz mu je bil blede. nič več ni bilo vonja po sveži košnji v njem. Zaškrtal je in stisnil pest.

«Ne bom!» je odgovoril trdo in pogledal sodnika, v pogledu sta mu ležala strah in zvestoba. Obrnil se je in šel.

Sodnik pa je dosegel svojega poslanstva prvi vzvišeni uspeh.

*

V večnost gre veriga zla. Za roko se drže zla dejanja, iz minute v minuto, iz kraja v kraj, iz preteklosti v bodočnost. Zlo v človeku je večno, najvišji je gospodar zločin, pravečna oblika sproščenega neskladja duha z materijo v človeku. V nji se kreše stremljenje človeštva po redu, po znosnem življenju mas z neukročeno elementarno silo poedinca po svobodnem izbruhu osebnosti. Zato je večni zločin, Gospod človeških bednih trum. —

V mrtvašnico so pripeljali spet v fantovskem pretepu ubitega, zaklanega fanta. Prišla sta dva zdravnika, preiskovalni sodnik, zapisnikar in dva orožnika.

Sodnik ni rad gledal raztelesenja. Sedel je na klop pred mrtvašnico in se oziral po prostranem polju, ki je ječalo pod težo poletja in že tlelo pod neznosno vročino in sušo. Zrak je trepetal kakor od nevidnega dima, molčali so ptiči, trava je dobivala rjavo, ožgano barvo. Zdravnika sta preklinjala muhe, pušila debele smotke, da bi odganjala duh, ki je prihajal od mrliča. Do sodnika je prihajal šum škrtanja žage.

«Na glavi bi mu ne bil prišel do živa. Kost je posebno močna!» je pripomnil zdravnik, ki je žagal mrliču svod lobanje.

«Trdoglav je moral biti!» se je posmejal drugi.

O, pa je bil mehak, premehak! O, da bi bil trdogláv!

«Zdravje, samo zdravje!» je vzklikal zdravnik. «Možgani — vse v redu, pljuča, da bi jih midva imela, kaj?»

«Kakor kaže od zunaj, je šel sunek naravnost v srce. Poglejte, gospod tovariš, kako globoko gre rana. Dolg, izredno dolg nož je moral bit!»

«Dobre so merili. Človek bi mislil, da so ga morali držati, sicer bi bili težko tako dobro zadeli!»

Sodnik je poslušal. Nož, že zopet nož! Nož in harmonika, življenje in smrt! Prokleti nož! Vzemi nan vero iz srca, mater in dom, pa ne bo huje, ko če bi mu vzel nož in harmoniko! Nož, prokleti nož!

Pristopil je orožnik, si obrisal znojno čelo in se opravičil.

«Ne morem več gledati, hudo je.»

«Ali že imate poročilo?» je vprašal mladi sodnik.

«Vse imamo, poročilo in krivce, gospod sodnik. Hudo je, huje nego navaden pretep, se bojim. Fant je iz Sel, storilci z Vrha.»

«Iz Sel, z Vrha!» je poskočil sodnik. «Že zopet!»

«Maščevanje je. V mraku so ga napadli. Prijeli so ga in ga — dobesedno — zverinsko zaklali, oprostite, gospod. Suknjiš se mu odpeli in na golo kožo nastavili nož.»

«Se ni branil?»

«Pa kako! Saj po tem smo zasledili storilce in jih prisilili do priznanja. Tepel jih je tako strahovito, da je čudež, kako so ga ugnali. A ko bilo jih je preveč. Enemu je izbil zobe, enemu oko, poškodoval roko ali drugače. Nesreča je bila, ker se ni mogel prav braniti.»

«Prav —? ...»

«Da. Storilci so se bali noža. Fant pa noža imel ni. Da je imel nož, bi bilo več mrtvih, on pa najbrže ne med njimi. Ni ga bilo daleč naokoli fanta kakor on. Bil je neustrašen in pevec, da ga ni bilo nadenj v treh vaseh. Pa —» je vzkliknil orožnik, «ali ga ne poznate? Saj je šele pred tednom dni prišel iz zaporov pri vas. Zaradi uboja iz silobrana je bil tam —»

Sodnik je šinil po konci, streslo ga je, kakor da ga je obhila električna struja. Ne, to ni mogoče — saj je obljubil, da se ne bo pretepal — pa — saj se ni pretepal! Napadli so ga, umorili in o, on se ni mogel braniti, ker — ker — ni imel — noža ...

Segel je z roko v lase in zataval v mrtvašnico. Mrliču je bila koža z lasiščem potegnjena čez obraz, svod lobanje je bil odžagan.

«V obraz bi ga rad videl. Zagrnite mu kožo nazaj!»

Zdravnik je potegnil kožo z lasmi čez možgane in z rjuho obrišal mrliču krvavo lice. Mladi preiskovalni sodnik se je sklonil čezanj in zastregel v njegovo vročeno lice. Oči so ugasnile, vatne

umrle, zarja lic zatonila. Bil je fant, oni mladi, krepki, zali fant — o lep ko poletni dan sredi pojočih goric...

Preiskovalni sodnik je omahnil.

«No, no, to je mrtvaški vonj», je vzkliknil zdravnik.

Mlademu sodniku pa ni bilo slabo od mrtvaškega vonja; mlademu sodniku je bilo slabo zaradi noža. Ko je strmel mrliču v obraz, je začutil njegov trdi pogled. V njem sta ležala strah in zvestoba. In je zaslišal njegov trdi glas: «Ne bom!»...

Tako je nehalo poslanstvo mladega sodnika, ki mu je ostalo življenje kakor rožni grm, golo in brez sadu.

KNJIŽEVNA POROČILA

Ivan Pregelj: Izbrani spisi 2. — Bogovec Jernej. Balade v prozi. V Ljubljani 1928. Založila Jugoslovanska knjigarna. Strani 253.

«Bogovec Jernej» je roman iz slovenske reformacijske dobe. Pregelj hoče v njem pokazati, «kako umre zadnje poluverstvo ali protestantovstvo v katoliškem slovenskem življu». Hkratu je zamišljen «kot nekak pendant k „Plebanusu“, pri čemer naravno vsebuje «prenekaj prav lastno doživljenega». To so po pisateljevih «opombah» navedene najvažnejše vzmeti tega dela. Drugi, stranski smoter je ves predstavljen v osrednji osebnosti bogovca Jerneja, a tudi pri prvem je Pregelj posvetil malo pozornosti širši verniški občini in se je kolikor le mogoče omejil na predikanta samega. Tako je zavzel ta s svojim verskim, miselnim in čuvstvenim življenjem v povesti vse osišče in večji del obsega. Postal ji je hrbtenica in glavna ter prav za prav edina vsebina.

Osnova bogovčeve osebnosti je notranja nepomembnost in slabotnost in duhovna nedoraslost za višje življenske oblike. Ne veličine ne poleta ni v njem ne tiste preproste odločnosti, ki je znak zdravih in harmoničnih človečnosti, ne zaupanja v samega sebe. To ga dela nemočnega in ga sili v neprestano malenkostno, plaho nadziranje samega sebe in v neprestano zdvajanje nad samim seboj. Ničesar ne stori iz osredotočenosti vseh življenskih sil; omahljivec je, ki sicer lahko izvrši v strastni zanesenosti dejanje odločnega videza, toda tako, da ga kasneje obžaluje in popravlja. Poleg naravne slabotnosti pospešuje razkroj njegove osebnosti njegov življenski položaj. Predvsem je bogovec Jernej duhovnik; poklic, ki zahteva mnogo notranje moči in veličine in ki mu ta slabotna osebnost ni dorasla. Vrhu tega je duhovnik verske ločine, ki je nedavno odpadla od matice in ki se bori, obdana od sovražne in ukoreninjene cerkve, za obstanek. Pod tlakom zmagojočega katoličanstva, zadušeni verskih dvomov, prirojenih in podedovanih drobcev katoliške miselnosti, dvomov nad samim seboj in osebnih moralnih bojov, izgublja njegova osebnost življensko ravnovesje. Stremeča vestnost se izprevrča v «strašno in neprestano duševno trpljenje iz besed po prerokih in razodetju», ki je skrb nad mislijo apostola: «si insiderit Deus, vult et vadit, quo vult Deus, si insiderit Satan, vult et vadit, quo vult Satan». Ta fatalistična skrb nad samim seboj — Deus an Satan — preide v strah pred dejanjem in končno v popolno ohromelost volje. Iz tega stanja vidi bogovec eno samo